

Забавская, И. И. Школьная адукацыя на старонках перыядычнага друку ў Беларусі ў пачатку XX ст. / Забаўская І.І. / Беларусь у пачатку XX ст. Да 100-годдзя БДПУ : зб. навук. арт. / Бел. дзяж. пед. ун-т імя Максіма Танка; рэдкал.: А.І. Андарала, М.М. Забаўскі, А.М. Люты [і інш.]. – Мінск : БДПУ, 2014. – 376 с. – С. 50-55

Школьная адукацыя на старонках перыядычнага друку ў Беларусі ў пачатку XX ст.

г. Мінск

І.І. Забаўская

Перыядычны друк з'яўляецца самастойнай групай дакументаў пры даследаванні пазіцый грамадска-палітычных сіл па важных пытаннях краіны: аграрным, нацыянальным, рабочым і інш.

У пачатку XX ст. асноўнымі тыпамі пачатковых школ у Беларусі былі царкоўна-прыходскія школы і школы граматы (падпарадкаваныя ведамству Рускай праваслаўнай царквы, а таксама вучылішчы (за якія адказвала Міністэрства народнай асветы).

Значную перавагу мелі школы царкоўнага ведамства, якія былі закліканы ўладамі выхоўваць мясцовае насельніцтва ў духу служэння самадзяржаўю, вернасці праваслаўнай веры і адданасці вялікарускай народнасці.

За час рэвалюцыі 1905-1907 гг. і ў ходзе сталыпінскіх рэформ адбыліся значныя змены ў грамадска-палітычным жыцці і сацыяльна-эканамічным развіцці Беларусі, што паўплывала і на змяненне сеткі навучальных устаноў. У сельскай мясцовасці школы праваслаўна-царкоўнага ведамства паступова замяняліся народнымі вучылішчамі. З 1905 па 1914 гг. колькасць свецкіх пачатковых школ складала 4784 установы, дзе вучыліся 304745 вучняў, а колькасць царкоўнапрыходскіх школ і школ-грамат – 2643 пры 130900 навучэнцах. Колькасць сярэдніх навучальных устаноў дасягнула 122, дзе атрымлівалі адукацыю 31328 чалавек [1]. Школьная сетка не забяспечвала магчымасць атрымання нават пачатковай адукацыі 60 % дзяцей у гарадах і 75 % у вёсцы. Рост насельніцтва адбываўся хутчэй, чым адкрываліся школы.

Востра стаяла праблема з настаўніцкімі кадрамі. Больш 70 % настаўнікаў пачатковых школ не мелі педагагічнай адукацыі [2].

18 лютага 1905 г. пад ціскам масавага руху Мікалай II быў вымушаны пайсці на некаторыя ўступкі. Ён падпісаў указ, які дазваляў усім падданым паведамляць імператару аб неабходных рэформах дзяржаўнага ладу. Віленская гарадская дума 5 красавіка накіравала петыцыю на імя Мікалая II. У ёй утрымліваліся патрабаванні адмены ўсіх нацыянальных і канфесійных абмежаванняў, выкарыстанне роднай мовы ў грамадскім і культурным жыцці. Вельмі падрабязна віленцамі быў распрацаваны комплекс мер па рэфармаванні сферы народнай адукацыі. Прадугледжвалася ўвядзенне ўсеагульнай абавязковай адукацыі, свабода адкрыцця прыватных школ з выкладаннем на роднай мове [3]. Аб гэтым паведамляла газета *“Северо- Западный край”*, якая знаходзілася на ліберальных пазіцыях і выдавалася выхадцам з сялянскага саслоўя М.П. Мысаўскім. Апошні так кампанаваў матэрыялы ў газету, што дзеянні ўрада выглядалі абуральна. З прызначэннем новым мінскім губернатарам П.Г. Курлава пачынаецца наступленне ўладаў на ліберальны лагер. 2 ліпеня 1905 г. М.П. Мысаўскі быў арыштаваны, а выданне газеты *“Северо - Западный край”* спынена.

Пасля выдання Маніфеста 17 кастрычніка 1905 г. узмацнілася кансалідацыя розных груп лібералаў, утварыліся канстытуцыйна-дэмакратычная пратэія і *“Саюз 17 кастрычніка”*, аб’яднаўшы прыхільнікаў рэформ на аснове Маніфеста. Органам друку кадэтаў была штодзённая газета *“Могилевский голос”*, якая пачала выходзіць 6 студзеня 1906 г. Газету з дэвізам *“Усё для народа, усе праз народ”* рэдагаваў Ю.Ю. Бехлі з дапамогай П.М. Мілюкова, П.Б. Струве і інш. [4]. Адносна невялікая колькасць партый на тэрыторыі Беларусі кампенсавалася сімпатыямі да яе з боку яўрэйскай большасці беларускіх гарадоў.

На старонках кадэцкай газеты *“Речь”*, а таксама ў мясцовых органах друку *“Северо-Западный край”*, *“Минский листок”*, *“Северо-Западное слово”*, *“Витебская жизнь”* і інш неаднаразова змяшчаліся раздзелы кадэцкай

праграмы па пытаннях адукацыі. Кадэты настойвалі на неабходнасці ўсталявання сувязі паміж рознымі ступенямі школ. Органам мясцовага самакіравання прадугледжвалася перадача права заведання народнай адукацыяй, увядзення ўсеагульнага абавязковага навучання у пачатковай школе, але захавання “рускай мовы ў цэнтральных установах”. У лютым 1907 г. была створана Яўрэйская народная група на чале з М.М. Вінаверам. Яна выдавала свой друкаваны орган “Свабода” і “Равенство”, на яе пазіцыі перайшоў і штотыднёвік “Новый Восход”. Патрабаванні, ЯНГ уключалі адным з пунктаў “...шырокага доступу яўрэйскіх мас к агульнай і спецыяльнай адукацыі, наданне выхавання і навучання нацыянальнага характару...” [5]. Яўрэйская народная група лічыла, што яўрэйскія дзеці павінны навучацца ў агульнаадукацыйных школах.

У 1910 г. у III Дзяржаўнай Думе разглядалася “Палажэнне аб пачатковых вучылішчах”. Выкарыстанне рускай мовы ў школах Імперыі, задачы пачатковай адукацыі і становішча царкоўнапрыходскіх школ былі галоўнымі пунктамі пры яго абмеркаванні. Правыя дэпутаты ад Беларусі выступалі з прапановамі ўрада, імкнуліся не дапусціць распаўсюджвання ў заходніх губернях польскай, яўрэйскай, беларускай моў. Падтрымліваючы “сваіх” дэпутатаў, праваакцкастычныіскае “Минское слово” пісала: “Русская школа павінна звязаць рускай мовай, як мовай зносін, усе народнасці, што жывуць у межах Расіі”. Газета “Окраины России” таксама пераконвала чытачоў у тым, што беларусам свая мова не патрэбна. “Калі б беларусы жылі не ў Расійскай дзяржаве, а ў іншай, - пісала яна, - для захавання сваёй нацыянальнасці беларусам неабходна было б трымацца сваёй хоць і запаздалай у развіцці мовы. А калі іншая мова каму і патрэбна, то толькі палякам для таго, каб паланізаваць беларускі народ і аддзяліць яго ад вялікай рускай сям’і” [6].

У студзені 1907 г. віленскі губернатар зацвердзіў устаў “Рускага ўскраінага саюза” (РУС), які вылучыў галоўнай мэтай “Стаць апорай рускай дзяржаўнасці і рускай народнасці на ўскраінах”. Яго праграма прадугледжвала “адукацыю і ўмацаванне ў беларускім насельніцтве нацыянальнай

самасвядомасці, захаванне роднай мовы і перавода на яго каталіцкае набажэнства” [7]. Але, сама беларуская мова разглядалася як дыялект рускай, а беларусы як неад’емная частка рускага народа; аб гэтым з нумара ў нумар сцвярджаў друкаваны орган РУС газета “*Окраины России*”. У II Дзяржаўнай думе многія дэпутаты выступалі за ўвядзенне ўсеагульнай пачатковай адукацыі. Для разгляду гэтага пытання была створана камісія па народнай адукацыі. Дэпутаты ад заходніх губерняў унеслі два законапраекты: аб выкладанні ў 9 Заходніх губернях роднай мовы і аб мове, на якой павінна праходзіць пачатковае навучання ў губернях са змешаным насельніцтвам. Новыя палітычныя ўмовы, якія склаліся пасля 3 чэрвеня 1907 г. практычна пазбавілі шансы дэпутатаў вылучаўшых нацыянальныя патрабаванні.

Самай буйной з чарнасоценных партый быў “Саюз рускага народа”. Галоўны савет выдаваў афіцыйны друкаваны орган Саюза – газету “*Русское знамя*”. Найбольшай вядомасцю сярод лідараў манархічных партый ў заходніх губернях карысталіся Г.К. Шмід – рэдактар газеты “*Минское слово*”, П.Р. Бывалькевіч – рэдактар газет “*Западный вестник*”, “*Виленский вестник*” і інш. Яны адхілялі правы народаў на самавызначэнне, тлумачылі, што “беларус – рускі, не паляк”. Беларусы разглядаліся як адна з галін рускай народнасці. Значную ўвагу правыя надавалі адукацыйнай палітыцы ў заходніх губернях, у прыватнасці, пытанню аб школьнай адукацыі.

Галоўным сродкам выхавання беларускага насельніцтва манархічныя партыі лічылі царкоўна-прыходскія школы і абмежаванне доступу беларусаў да польскай адукацыі. У газеце “*Московские ведомости*” была размешчана, “Інструкцыя чарнасоценца - манархіста”, распрацаваная У.А. Грынгмутам дзе сцвярджалася, што “манархісты жадаюць усеагульнай народнай адукацыі, толькі б яна ішла з рэлігійна-асветніцкім выхаваннем”. Важнае месца адводзілася праваслаўным брацтвам [8].

Вялікая ўвага стварэнню беларускай сістэмы адукацыі надавалася рэдакцыяй газеты “*Наша ніва*” (І. і А. Луцкевічы, А. Уласаў, В. Ластоўскі, Я. Купала). У першым нумары газеты адзначаецца: “Цёмны наш народ

тутэйшы, цёмны мужык-беларус. Частка бацькі праз цемнату сваю ня хочуць даць дзеткам навукі, не хочуць пасылаць іх вучыцца ў школу; а і школ у нас нехват хоць бы і хацеў. То і ўсіх дзяцей іх памесціць не зможаш... Але цяпер насталі лепшыя часы: зразумела і правіцельство, зразумеў і сам народ, што, каб палепшыць цяжкае жыццё ўсіх працуючых, трэба перш-наперш даць ім навуку, даць можнасць учыцца ўсім нашым дзеткам..."[9].

Прапановы аб стварэнні нацыянальнай мовы падтрымліваў і прасты люд, аб чым сведчылі лісты ў рэдакцыю "*Нашай нівы*" з месцаў. Яны не толькі размяшчаліся на старонках газеты. Барацьба за стварэнне нацыянальнай школы з'яўлялася адным з напрамкаў культурна-асветніцкай дзейнасці "*Нашай нівы*". Дзякуючы паслядоўнай лініі выдання ў розных кутках Беларусі з'яўляліся прыватныя і пачатковыя нядзельныя школы.

Падводзячы вынікі шасцігадовай дзейнасці газеты "*Наша ніва*" ў справе беларускага Адраджэння, А. Ўласаў адзначаў, што "беларускі рух, як новую сілу, ўжо ведаюць многія палітычныя партыі і ўнеслі ў сваі праграмы – прызнаць за беларусамі права на родную мову ў царкве, касцёле, школе, судзе". Але з жалем канстатаваў аб адсутнасці "... сваёй інтэлігенцыі, сваіх камандзіраў" у параўнанні з Расійскай нацыяй, Польшай, літоўцамі. "У нас жа як толькі беларус падвучыцца трохі, ён усімі сіламі адракаецца ад роднай беларускай культуры і народу і прыстае або да расійскай культуры, або да польскай, ды стараецца цягнуць да гэтага і свой народ", – тлумачыў А. Уласаў". Але з надзеяй на будучыню ён пісаў: "многа маладзёжы цяпер ёсць, што стараецца вярнуцца пасля навукі ў свой край, да свайго народа і лічыць гэта за першую і святую павіннасць" [10].

Літаратура

1. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000-2008. – Т.4: Беларусь у складзе Расійскай Імперыі (канец XVIII-пачатак XX ст.) / М. Біч [і інш.]. – 2005. – с. 410.

2. Отчет епархиального наблюдателя церковных школ Могилевской епархии за 1912-1913 учебный год. – Могилев губернский: типография И.Б. Клоза и М.Л. Кагана, 1914. – С.5.
3. Петиция Государю Императору Виленской думы // Северо-западный край. – 1905. – 10 апреля. – С. 3.
4. Газеты и журналы: “Могилевский голос” (1905 г.) // ДАРФ. Ф.102. – 3. Справавытворчасць. – Воп. 103. – 1905 г. – Спр. 316. – ч. 108. – арк. 1.
5. Общественное движение в России в начале XX в.: в 5 т. / Под ред. Л. Мартова, М. Маслова и А. Потресова. – СПб.: Тип. Тов-ва “Общественная польза”, 1909 – 1914 – Т. 3. Кн. 5. Партии – их состав, развитие и проявление в массовом движении на выборах в Думу. – С. 330.
6. Обзорение событий и окраина жизнь // Окраины России. – 1907. – 1-8 сент. – С. 1.
7. Обзорение событий и окраинная жизнь. Вильно. // Окраины России. – 1907. – 1-8 сент. – С. 6.
8. Руководство черносотенца-монархиста // Московские ведомости. – 1906. – 3 июня. – С. 4.
9. Барацьба на два франты // Старонкі гісторыі Беларусі. – Мн., 1992. – Наша ніва. – 1906. № 1.
10. Наша ніва. – 1912. – 12 ліст. – С. 1.